

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وجوب پی‌درپی بودن روزه کفاره

(ترجمه)

به جواب ابوحنیفه شامی

امیر بزرگوار ما، الله سبحانه و تعالی به عمرتان برکت دهد!

چی می‌شود در صورتی‌که از ماه ذی القعدة به روزه دو ماه شروع کند؟ آیا روزه عید اضحی از جمله روزه کفاره محسوب می‌شود و آیا قطع کردن پی‌درپی به سبب افطار در این روز جائز است و بعداً قضاء بیاورد؟ به امید این‌که مطلب را واضح کنید و الله سبحانه و تعالی شما را برکت دهد.

پاسخ

السلام علیکم و رحمت الله و برکاته!

شما در این سوال و استفسار خود جواب سوال را تبصره نمودید که ما در 15 شعبان 1443 هـ.ق/18 مارچ 2022م در خصوص کفاره قتل خطاء و این‌که آیا جائز است که ماه مبارک رمضان در ضمن روزه دو ماه باشد که شریعت صیام آن را برای کسی‌که غلام نیابد، فرض نموده است؟ و شما در خصوص پی‌درپی بودن و در خصوص این سوال نمودید که وقتی روزه خود را در ماه ذی القعدة شروع نمود، پس آیا روزه روز عیداضحی برایش جائز است؟ و آیا برایش جائز است که به سبب افطار عیداضحی پی‌درپی بودن را قطع کند؟

جواب به گونه ذیل آمده بود: «حکم کفاره قتل خطاء در این قول الله سبحانه و تعالی آمده است:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا ۚ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ [نساء: ۹۲]

ترجمه: هیچ فرد باایمانی مجاز نیست که مؤمنی را به قتل برساند، مگر این‌که این کار از روی خطا و اشتباه از او سرزند (و در عین حال،) کسی‌که مؤمنی را از روی خطا به قتل رساند، باید یک برده مؤمن را آزاد کند و خونبهایی به کسان او بپردازد؛ مگر این‌که آن‌ها خونبها را ببخشند. و اگر مقتول، از گروهی باشد که دشمنان شما هستند (و کافرند)، ولی مقتول باایمان بوده (تنها) باید یک برده مؤمن را آزاد کند (و پرداختن خونبها لازم نیست). و اگر از جمعیتی باشد که میان شما و آن‌ها پیمانی برقرار است، باید خونبهای او را به کسان او بپردازد، و یک برده مؤمن (نیز) آزاد کند. و آن کس که دسترسی (به آزاد کردن برده) ندارد، دو ماه پی‌درپی روزه می‌گیرد. این، (یک نوع تخفیف، و) توبه الهی است. و الله، دانا و حکیم است.

مطابق به این آیه کریمه تقاضا در وقت نبود غلام روزه گرفتن دو ماه پی در پی است، یعنی بر کسی‌که روزه کفاره واجب شده باید در وقتی روزه بگیرد که تحقق این تقاضای پی درپی بودن روزه دو ماه برایش ممکن باشد و تحقق این تقاضا در ذی القعدة و ذوالحجة ممکن نیست، به دلیل قطع شدن روزه در این دو ماه با وجود روز اضحی و روزهای تشریق.

لذا برای کسی‌که کفاره قتل خطاء بر آن لازم شده به مقتضی این آیه کریمه لازم است که فرصت و وقتی را جستجو کند که امکان روزه دو ماه پی در پی برایش ممکن باشد، بدون این‌که در آن انقطاع به وجود آید؛ در حالی‌که او توانائی این کار را دارد، چنانچه در جواب سوال گذشته بیان کرده بودیم.

برای معلومات باید گفت که در کتاب موسوعة الفقهية الكويتی آمده که در خصوص مسأله قطع پی در پی بودن فطر دو عید و ایام تشریق به گونه ذیل ذکر کرده است:

«آنچه که پی در پی را در مسأله روزه کفارات قطع می‌کند: پی در پی کفاره روزه به سبب امور آتی که فقهاء ذکر کردند، قطع می‌شود: ج- داخل شدن رمضان، دو عید و ایام تشریق. 12- احناف به این نظر اند که داخل شدن ماه رمضان، عید فطر، عید اضحی و ایام تشریق روزه کفاره را قطع می‌کند، به خاطر آنکه روزه رمضان واجب بوده و دیگر انواع روزه‌ها در این ماه حرام است و به دلیل این که شخص می‌تواند دو ماه دیگری را روزه بگیرد که این حالات و اوقات نباشد و این نظری است که شوافع نیز به همین نظر است، غیر از روزه اسیر، اما وقتی اسیر به اجتهاد خودش روزه بگیرد و قبل از آنکه دو ماه روزه کفاره تکمیل شود، ماه رمضان و یا عید داخل شود، در خصوص انقطاع تتابع روزه کفاره در این صورت همان اختلاف است که در خصوص افطار مریض اختلاف است.

اما حنبلی‌ها به این نظر اند که کفاره روزه به این سبب به صورت مطلق قطع نمی‌شود، به دلیل وجوب روزه رمضان با لازم نمودن شریعت و به دلیل این که فطر دو عید و ایام تشریق همچنان به سبب لازم نمودن شریعت واجب است، یعنی این وقتی است که شریعت روزه گرفتن آن را منع نموده است، مانند شب.» ختم.

این مسأله چنین معنی می‌دهد که احناف، شوافع و مالکی‌ها به این نظر اند که فطر روز عید تتابع یعنی پی‌درپی بودن دو ماه کفاره را قطع می‌کند و بر صاحب کفاره لازم است که حساب دو ماه را از سر بگیرد؛ اما حنابله به این نظر اند که تتابع (پی در پی بودن) دو ماه کفاره به سبب عید اضحی قطع نمی‌شود.

2- اما روزه روز عید اضحی و ایام تشریق جائز نیست، به دلیل این که مسلم از ابوهریره رضی الله عنه روایت نموده که رسول الله صلی الله علیه و سلم:

«نَهَى عَنْ صِيَامِ يَوْمَيْنِ يَوْمِ الْأَضْحَى وَيَوْمِ الْفِطْرِ»

ترجمه: از روزه دو روز یعنی روز اضحی و فطر منع نموده است.

و به دلیل حدیثی که مسلم از نبیسه هذلی روایت نموده که رسول الله صلی الله علیه و سلم فرموده است:

«أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامٌ أَكَلٌ وَشُرْبٌ»

ترجمه: روزهای تشریق روزهای خوردن و نوشیدن است.

و این چنین معنی می‌دهد که برای صاحب کفاره جائز نیست که در روز عیداضحی و ایام تشریق روزه بگیرد؛ اگر روزه کفاره این روزها را شامل می‌شد؛ بلکه بر آن لازم است که این روزها را افطار کند و فطر آن در این روزها به معنی انقطاع تتابع (پی درپی) روزه کفاره‌ای است که در ذوالقعدة تشریح شده است؛ یعنی این که بر او لازم است که غیر از آنچه قبلاً روزه گرفته دو ماه دیگر را به صورت تتابع (پی در پی) روزه بگیرد؛ زیرا تتابع (پی در پی) که از طرف شریعت در روزه کفاره تقاضا شده، قطع شده است.

3- وقتی به جواب سوال 15 شعبان 1443 ه.ق مراجعه کردم، متوجه شدم که در آن جواب سهواً یک اشتباه نوشتاری صورت گرفته است؛ زیرا در جواب مشار الیه آمده است: «کفاره قتل خطاء برای کسی که غلام را برای آزادسازی نیابد، روزه پی در پی دو ماه و یا طعام دادن شصت مسکین است؛ چنانچه در آیه مبارکه قرآن کریم آمده است:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً ۗ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا ۗ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ ۗ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ ۗ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ [نساء: ۹۲]

ترجمه: هیچ فرد باایمانی مجاز نیست که مؤمنی را به قتل برساند، مگر این که این کار از روی خطا و اشتباه او سرزند (و در عین حال)، کسی که مؤمنی را از روی خطا به قتل رساند، باید یک برده مؤمن را آزاد کند و خونبایی به کسان او بپردازد؛ مگر این که آن‌ها خونبیا را ببخشند. و اگر مقتول، از گروهی باشد که دشمنان شما هستند (و کافرند)، ولی مقتول باایمان بوده (تنها) باید یک برده مؤمن را آزاد کند (و پرداختن خونبیا لازم نیست). و اگر از جمعیتی باشد که میان شما و

آن‌ها پیمانی برقرار است، باید خونبهای او را به کسان او بپردازد، و یک برده مؤمن (نیز) آزاد کند. و آن کس که دسترسی (به آزاد کردن برده) ندارد، دو ماه پی‌درپی روزه می‌گیرد. این، (یک نوع تخفیف، و) توبه الهی است. و الله، دانا و حکیم است.

در جواب سابق آمده است: «او روزه دو ماه پی در پی است، برای کسی که غلام را برای آزاد کردن و یا نان دادن شصت مسکین را نیابد.» کلمه (یعنی) درست است، ولی جمله (و یا طعام دادن شصت مسکین) غیر صحیح است؛ پس در کفاره قتل خطاء طعام دادن شصت مسکین نیست و در آیه‌ای که در جواب سوال به آن استناد شده، نیز جمله طعام دادن شصت مسکین ذکر نشده است؛ بلکه در جواب آمده که بر کسی که توان روزه را ندارد، طعام دادن نیست. در بند 3 جواب مذکور ذکر شده است.

«آنچه من ترجیح می‌دهم این است که وقتی به موجب آنچه ذکر کردیم نتوانست روزه بگیرد، در این صورت چیزی بر او لازم نمی‌شود؛ بلکه از الله سبحانه و تعالی استغفار کند و به سبب نوافل به الله سبحانه و تعالی تقرب بجوید که او غفور و رحیم است؛ اما چرا ما کفاره قتل خطاء را بر کفاره ظهار قیاس نمی‌کنیم؟ زیرا در کفارات تعلیل و قیاس نمی‌شود...» بناءً جمله «و یا طعام دادن شصت مسکین» در این موضوع سهواً تحریر یافته است؛ پس این جمله با سائر جواب مشار الیه در تناقض است. درست این است که بگوئیم که این جواب با حذف جمله ذکر شده صحیح است:

«پس کفاره قتل خطاء همان روزه دو ماه پی در پی برای کسی است که غلام را برای آزاد ساختن نمی‌یابد؛ چنانچه در آیه مبارکه ذکر شده است:

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَفْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً ۚ وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا ۚ فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقِيَّةٍ مُؤْمِنَةٍ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ [نساء: ۹۲]

ترجمه: هیچ فرد باایمانی مجاز نیست که مؤمنی را به قتل برساند، مگر این‌که این کار از روی خطا و اشتباه از او سرزند (و در عین حال)، کسی که مؤمنی را از روی خطا به قتل رساند، باید یک برده مؤمن را آزاد کند و خونبهایی به کسان او بپردازد؛ مگر این‌که آن‌ها خونبها را ببخشند. و اگر مقتول، از گروهی باشد که دشمنان شما هستند (و کافرند)، ولی مقتول باایمان بوده (تنها) باید یک برده مؤمن را آزاد کند (و پرداختن خونبها لازم نیست). و اگر از جمعیتی باشد که میان شما و آن‌ها پیمانی برقرار است، باید خونبهای او را به کسان او بپردازد، و یک برده مؤمن (نیز) آزاد کند. و آن کس که دسترسی (به آزاد کردن برده) ندارد، دو ماه پی‌درپی روزه می‌گیرد. این، (یک نوع تخفیف، و) توبه الهی است. و الله، دانا و حکیم است.

از آیه مبارکه فوق واضح می‌شود که تقاضای این دو ماه به صورت پی‌درپی در کفاره مطلوب است، پس سائر روزه‌های فرضی در کفاره داخل نمی‌شود، مانند روزه ماه مبارک رمضان، و نص شرعی در روزه رمضان.

﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ [بقره: 185]

ترجمه: (روزه، در چند روز معدود) ماه رمضان است؛ ماهی که قرآن، برای راهنمایی مردم و نشانه‌های هدایت و فرقی میان حق و باطل، در آن نازل شده است. پس آن کس از شما که در ماه رمضان در حضر باشد، روزه بدارد!

این غیر از نص شرعی است که در خصوص کفاره قتل خطاء وارد شده است، پس این دو باهم تداخل پیدا نمی‌کنند. امید است که جواب واضح شده باشد.

برادران عطاء ابن خلیل ابوالرشته

28 ذوالقعدة 1443 ه.ق.

27 جون 2022 م.

مترجم: مصطفى اسلام